

WIL JE MEER, NEEM DAN MINDER

Serie Filosofen op de kansel

De Indiase Vandana Shiva, van wie we net een tekst hoorden, verwijt ons dat we voor God willen spelen en de natuur naar onze hand willen zetten. En waarschuwt zij: 'Een dode planeet zal uiteindelijk het verschrikkelijke gevolg hiervan zijn – of eventueel een werkelijk on-menselijke, volstrekt kunstmatige wereld, te midden van een troosteloze natuurlijke woestenij.' Ze vindt er geen doekjes om als zij ons – de zogenaamde ontwikkelde wereld – een spiegel voor houdt. Ze bekritiseert ons wereldbeeld, onze economie, onze manier van leven, onze ontwikkelingshulp, ons feminisme en zelfs onze milieumaatregelen. Voor jullie elektrische auto's, zegt ze, wordt het landschap ontgonnen om lithium te delven, en dat moet jullie 'groen' maken. Een farce, noemt ze dat.

Je gaat er niet bepaald tevreden van in je stoel zitten. En toch bewonder ik haar zeer, en wil ik haar hier vandaag graag aan u voorstellen. Omdat ze nogal wat vanzelfsprekendheden onderuit haalt en wij veel van haar kunnen leren.

Ze werd geboren in 1952, groeide op aan de voet van de Himalaya, en omdat ze de geheimen van de natuur wilde ontrafelen, ging ze natuurkunde studeren. Ze specialiseerde zich in de kwantummechanica, promoveerde in de wetenschapsfilosofie en werkte aan universiteiten in India en Canada als natuurwetenschapper. Maar de geheimen van de natuur ontdekte zij niet. Bovendien zag zij hoe negatief de industriële landbouw - resultaat van die westerse natuurwetenschap - uitpakte voor het Indiase platteland. De als grote redding gebrachte Groene Revolutie met haar gemodificeerde zaden, kunstmest en monocultuur, vergrootte de armoede alleen maar. Daarom maakte zij een carrièreswitch en sloot zich aan bij de Chipko beweging, een beweging van vrouwen die ontstond als protest tegen de ontbossing. De vrouwen van de beweging klampten zich vast aan de bomen om de kap te verhinderen – chipko betekent in het Hindi omarmen. Want met het verdwijnen van het bos werd de plaatselijke bevolking van alles beroofd wat zij nodig had om te overleven. Shiva wiens wereld tot dan toe bestond uit wiskunde, moleculen en elektronen, leerde dat je de wereld ook kunt zien als een geheel van energie in plaats van dode materie, en dat er in bomen, rivieren en gras een bovenmenselijke kracht schuilt. Dat bomen, planten en dieren een eigen intrinsieke waarde hebben. Voor ons mensen in het westen, zijn zij doorgaans producten die we kunnen verhandelen en waarvan de waarde wordt bepaald door de markt. Wij zien de aarde ook niet meer als een levend geheel, maar vooral als een voorraadschuur, als een leverancier van grondstoffen, en daarnaast als een afvalbak waar we onze troep kwijt kunnen. De dode-Aarde-aanname, noemt Shiva dat, de overtuiging dat de Aarde bestaat uit levenloze grondstoffen die zijn bedoeld voor menselijk gebruik.

En dat is niet nieuw. In de 17e eeuw wilde men ontdekken hoe de natuur werkt. De filosoof Francis Bacon gebruikte daarbij het beeld van de natuur die op de pijnbank gelegd moest worden om met geweld haar geheimen te ontfutselen. Toen ook werd de ratio steeds belangrijker en de natuur iets om te onderwerpen. En mede dankzij Descartes werden lichaam en geest niet langer als een geheel gezien, maar als tegenstellingen. Geest kwam tegenover lichaam te staan, cultuur tegenover natuur, de man – immers eigenaar van de ratio - tegenover de vrouw, en ook tegenover de 'barbaren' die de rest van de wereld bewoonden. Kennen en weten gingen bovendien gepaard met controle en bezit. De Europese man nam - op zoek naar grondstoffen, naar peper en nootmuskaat, naar koffie, rubber en katoen - bezit van grote delen van de wereld. Want wie de grond bewerkte, was de gedachte, verwierf daarmee ook het eigendom. De lokale bevolking kon hooguit meewerken en had verder het nakijken. En na al die eeuwen van westerse kolonisatie en uitbuiting worden hun nakomelingen die nu soms de armoede proberen te ontvluchten, hier tot gelukzoekers bestempeld. Hoe schaamteloos kan het zijn. Als het niet zo intriest was, zou je erom lachen. Nog steeds gebruikt het westen geld en macht om grondstoffen in bezit te krijgen, en nog steeds denken we dat onze technologie, onze wetenschap, onze manier van leven en ons economische model zaligmakend zijn voor de wereld.

We zouden wel een toontje lager mogen zingen, vindt Shiva, want zo goed gaat het allemaal niet. De kloof tussen arm en rijk wordt overal alleen maar groter en de staat van de natuur is om te huilen. En Shiva staat bepaald niet alleen in haar mening en ze is ook niet de eerste die het zegt. Maar bescheidenheid en zelfreflectie zijn niet bepaald kenmerkend voor het westerse denken.

Is het nog wel houdbaar om te denken dat ons economische systeem zaligmakend is? Een systeem waarin productiegroei - met de groei van consumptie als voorwaarde - de heilige koe is; waarin het produceren van landbouwgif of wapens wel bijdraagt aan de welvaartscijfers, maar het bakken van een taart of het helpen van je buurvrouw niet; waarin een gemeenschap die consumeert wat ze zelf produceert, arm heet te zijn, omdat ze officieel niets produceert? Kunnen we volhouden dat we met economische groei en technologie de wereld kunnen redden en dat onze industriële landbouw onmisbaar is om iedereen te kunnen voeden? Nee, vindt Shiva. 'We moeten opnieuw het heilige van de aarde en de natuur erkennen, wat fundamenteel neerkomt op het erkennen van grenzen. Heilig betekent: overschrijdt deze grenzen niet. Grenzen stellen aan de menselijke gulzigheid is een deel van de spiritualiteit die we nodig hebben. Leer nee zeggen. Wil je meer, neem dan minder.'

Shiva gelooft in een dynamische energie die alles doortrekt. De natuur is de manifestatie van die energie en wij mensen behoren tot die natuur. 'In de kern is onze scheiding van de natuurlijke wereld een vorm van ontmenselijking', zegt zij. 'Want wij mensen zijn natuur – wij zijn de bodem, wij zijn het water. Elke keer als ik ademhaal, ontvang ik een geschenk van de bomen. Elke slok die ik drink is een geschenk van een rivier of een stroom. Het is de natuur die me elke dag in leven houdt. In plaats van onze geschenken te waarderen, nemen we alleen maar en hierdoor wordt de afstand tussen onszelf en de natuurlijke wereld steeds groter, waardoor de ecologische crises tevens toenemen. Want hoe verder je van de natuurlijke wereld afstaat, hoe minder zicht je hebt op het effect van jouw acties op het levende geheel, waardoor je steeds verder afdwaaft op het destructieve pad.'

Het vraagt een enorme bekering om ons zelfbeeld bij te stellen. Om stil te staan bij onze vooroordelen over andere culturen en bij de zelfverzekerdheid waarmee wij westerlingen onze technologische en economische modellen over de wereld verspreiden, zonder te luisteren naar andere stemmen. Daarom ontroerde het gebed van koning Salomon mij zo: Leer mij luisteren want ik weet nog niet veel, geef mij wijsheid om recht en onrecht van elkaar te onderscheiden en help mij om een goede koning te zijn voor mijn vele onderdanen. Wie bidt dit nog zo? In elk geval niet onze leiders. Maar wij zelf? Wat weten wij en hoe zit het met onze vooroordelen? En hoe maken wij onze afwegingen? 'Als je twijfelt over wat je moet doen,' zei ooit Gandhi, 'haal je dan het gezicht voor je geest van de minst bevoorrechte persoon die je kent en vraag je af of het hem of haar schaadt.' Shiva maakt daarvan 'het gezicht van het laatste kind', omdat voor haar het belang van toekomstige generaties een essentiële rol moet spelen bij elke afweging die wij maken. En nog duidelijker was Jane Goodall in een van haar laatste interviews: 'Als mensen nou toch eens dat geweldige intellect zouden gebruiken, om de toekomst van onze kinderen veilig te stellen.'

Maar hoe dan? We hebben zo weinig invloed, wordt vaak gezegd. En dat geldt vervolgens als excuus om dan maar niets te doen. Maar dat klopt niet, zeker niet als je het samen doet.

Het verzet tegen de slavernij begon met een paar mensen en slavernij is officieel nu overal afgeschaft. De chipkobeweging startte met een handjevol vrouwen die zich vastmaakten aan de bomen. Steeds meer vrouwen en mannen sloten zich aan bij deze geweldloze vorm van verzet. De strijd breidde zich uit naar bescherming van de biodiversiteit en van kwetsbare mensen. Lokale gemeenschappen werden steeds meer betrokken bij de besluitvorming. Uiteindelijk beïnvloedde de chipkobeweging met haar strategie wereldwijd de milieubeweging. Iets doen, al begint het klein, heeft wel degelijk zin.

Shiva's oproep is om te leven met aandacht, verwondering en bescheidenheid, te zorgen voor de aarde en minder te consumeren. Daarmee verander je iets. Ook voor jezelf. Ga wandelen in plaats van winkelen, repareer iets dat stuk is, maak iets moois van iets ouds. Je zult zien hoeveel voldoening dat geeft en hoe waardevol iets dan wordt. Alles wat je aandacht en liefde geeft, krijgt meer betekenis, wordt mooier. Ook het leven, ook een ander mens, ook een dier of een plant, ook de aarde.

Ik wil eindigen met een gedicht van Jan Wouters waarmee zowel koning Salomon als Vandana Shiva zouden instemmen:

'Leer ons weer zien dat Gij werkt in de stenen/ dat Gij ademt in de planten / dat Gij droomt in de dieren / dat Gij wakker wordt in de mensen / zodat wij vol schroom en eerbied in dit leven kunnen staan.'

Moge het zo zijn.

Agnes Grond